

BATI ANADOLU'DA ÂYÂNLIK MÜCADELELERİ VE BERGAMA VOYVODASI SAĞANCILI VELİ

Vehbi Günay*

Özet

XVIII. yüzyılda âyânlar, merkezî otoritenin taşradaki zaaf ve çözülmesinden yararlanarak Osmanlı idâresinde en önemli yerel güçler hâline gelmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin hemen hemen bütün taşrasına yayılan bu gelişim ülkenin özellikle iktisadi faaliyetler açısından dikkat çeken merkezlerinde yoğunlaşmıştı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Bergama ve çevresinde hüküm süren Arapoğulları ailesinin hâkimiyetine son vererek Bergama ve çevresindeki idârî ve iktisâdî faaliyetleri kontrolü altına alan Sağancılı Veli, İzmir'i de kuşatmıştı. Sağancılı Veli'nin devlet için bir tehdit olarak ortaya çıkışı, Batı Anadolu'daki faaliyetleri ve öldürülmesinin ardından gelişen olaylar bu dönem tarihinin dikkate değer bir gerçeğidir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Batı Anadolu, Âyân, Voyvoda, Bergama, Sağancılı Veli.*

Abstract

The Struggles of Notables in the Western Anatolia and Sağancılı Veli, the Voivoda of Bergama

The *Ayans* (Local Notables) took advantage of the internal weaknesses and general disintegration of the Ottoman central government within the provinces in the XVIIIth century. They became the most important local authority of the Ottoman administration. These negative developments against the Ottoman Government spread almost all provinces of the Empire. This situation explicitly focused on the active trade centers of the country. *Sağancılı Veli*, who had put an end to local power of the family of *Arapoğulları* in Bergama, who controlled the administrative and economical activities in *Bergama* and its environments in the second half of the XVIIIth century have laid siege in Izmir. Appearance of *Sağancılı Veli*, as a threat to the state and his personal activities in the Western Anatolia then his murder by the State and events after this occasion is noteworthy reality for the history of that period.

Key-words: *Ottoman Empire, Western Anatolia, Notable, Voivoda, Bergama, Sağancılı Veli.*

* Yrd.Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bornova-İZMİR.
e-mail: vehbi.gunay@ege.edu.tr

Giriş - Tarihî Süreç

XVI. yüzyıl Osmanlı taşrasında, devlet ile reâyâ arasındaki ilişkileri düzenleyen, reâyânın temsilcisi durumunda bulunan, devlet emirlerinin uygulanması konusunda resmî görevlilere yardımcı “*âyân ve eşraf*” gurubu mevcuttu. Şehir ve kasabaların ileri gelenleri olarak nitelendirilen bu gurup, nüfuzlu ailelerin mensuplarından, zengin tüccarlardan, esnafın yaşlı ve güngörmüşlerinden, ulema, hatip, seyyid gibi tanınmış din adamları ile ünlü tarikat şeyhleri ve şehirlerde “*oturak*” kapıkullarından oluşmaktaydı. Aralarından seçilen “*şehir kethüdası*” ise yerel yöneticilere yardımcıydı. İdarî açıdan yetki ve nüfuzları bulunmamakla birlikte bu kişilerden gerekli görüldüğünde yararlanılmaktaydı. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren izlenmeye başlanan Osmanlı Devleti’nin klâsik yapısındaki bozulmalara paralel olarak ortaya çıkan yeni gelişmelerin XVII. yüzyılın sonlarında kesin bir şekil alması âyânlık müessesesinin teşkilinde de önemli bir rol oynamıştır. Devletçe tanınan ve çoğunlukla reâyâ sınıfından görevliler olan âyânlar, halk ile hükûmet arasındaki işlerde aracılıkta bulunarak bölgenin âsâyişinin sağlanması, vergi, zahîre, erzak, hayvan, levâzım, asker toplanması ve sevki, menzil hizmetlerinin düzenlenmesi gibi görevleri yerine getirmekteydi. Ancak bu durum, görevlerin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesini veya yürütülmesini sağlamak üzere sözü edilen kişiler üzerinde siyasî bir takım ayrıcalık ve haklar bulundurulması gereğini ortaya çıkarmıştı ki bu gereklilik âyânlık müessesesinin ortaya çıkışını güçlendiren etkenlerden olmuştur¹.

1645’te Girit seferi ile birlikte girilen uzun ve masraflı savaşlar dönemi yüzyılın ikinci yarısında ağırlıklı olarak devam etmiş, 1683’de başlayan Avusturya savaşının Lehistan, Venedik ve Rusya’nın katılımıyla çok cepheli ve 16 yıl gibi uzun sayılabilecek bir zamanda sonuçlanacak olması, Osmanlı Devleti’nin maliyesinde ortaya çıkan kronik bütçe açıkları ve dolayısıyla para ihtiyacının aşılması sorununu gündeme getirmiştir. Mirî mukataa adı verilen Hazine-i Âmir’e bağlı gelir kaynaklarının “*malikâne*” usûlü ve kayd-ı hayat şartı ile “*ricâl-i devlet*” ve “*âyân-ı memleket*”e satılması 12 Ocak 1695’te bir hatt-ı hümayun ile kabul edilmiştir. Mirî mukataaların, mahallî âyân ve eşraf tarafından idare edilmesi, has ve mukataat voyvodalıkları ile zenginleşmelerini sağladığı gibi tedrici bir şekilde nüfuz ve güçlerinin artmasına ve servetlerini oğullarına intikâl ettirerek kuvvetli hânedanlıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır². Timar sistemine dayanan Osmanlı mirî toprak rejiminde meydana

¹ Klâsik dönemde âyân ve eşrafın durumu ve görevleri ile ilgili olarak bkz. Ergenç 1982, 106 vd. Nagata 1982, 4.

² Cezar 1986, 32.

gelen değişim sonucunda tımar toprakların mukataa olarak oldukça büyük fiyatlarla zengin, yerel sivil şahıslara kiralanmaya başlanmasıyla mukataa ve mâlikâne tasarruf eden mültezimler, büyük toprak sahipleri haline gelmelerinin yanı sıra siyasî nüfuzlarını da pekiştirecek yolları kullanmaya başlamışlardır³. Osmanlı Devlet sistemi, taşrasında beylerbeyi, sancakbeyi gibi askerî sınıfa dâhil görevlilerin nüfuz, güç ve servet elde ederek bunu devam ettirmelerini görev süreleri ve müsâdere ile sınırlamaktaydı. Ancak çoğunluğu âyândan olan mültezimlerin durumları farklı olduğundan XVII. yüzyıl sonları ile XVIII. yüzyılda diğer görevlilere nazaran daha kolay servet elde edebilmekteydiler⁴. Beylerbeyi ve sancakbeyleri ile sayıları XVIII. yüzyılda oldukça artmış olan vezirlerin uhdelerinde daha başka görevler bulunması dolayısıyla kendilerine arpalık olarak gelir tahsislerinde bulunulması mütesellimlik müessesesini ortaya çıkarmış ve mütesellimler genellikle bölgenin yerli, nüfuzlu, servet sahibi, güvenliği sağlayabilecek ve merkezden gelen emirleri yerine getirebilecek kimseler arasından seçilmekteydi⁵. Has olan yerlere atanan voyvodalar ise sancakbeyinin görevlerini yerine getirmekte, âmir olarak beylerbeyine bağlı durumdaydı⁶.

Yücel Özkaya'ya göre, 1726'dan önce Anadolu'da bulunan âyânların hepsi çok kuvvetli değillerdi. Ancak, 1726 yılında derecelerine göre sancaklardaki nüfuzlu ailelere bir takım idarî yetkiler (mirmiranlık, sancakbeyliği gibi) tanıdığına âyânlık daha sağlam bir karakter kazanmıştır⁷. Zirâ, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde İzmir gibi bir iki sancak dışında özellikle küçük kasabalarda âyânlar bulunmakta iken 1726'dan sonra Osmanlı ülkesinin hemen hemen bütün sancaklarında âyânlık örgütü kurulmaya ve işlemeye başlamıştı⁸. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında âyânlık iddiaları ile ilgili mücâdelelerin artması bu yaygınlığın göstergelerinden olarak kabul edilebilir. Âyânlık, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ve izleyen yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin iç hayatında önemli rol oynamıştır. Mustafa Akdağ, 1730-1839 yılları arası dönemi "*âyânlık düzeni devri*" olarak adlandırmakta ve yeni oluşumun devletin içinde bulunduğu yüz elli yıllık karışıklığın doğal bir sonucu

³ İnalçık 1993, 313-314; İnalçık 1998, 17-35; Veinstein 1998, 36-56.

⁴ Özkaya 1978, 668 vd.

⁵ XVIII. yüzyılda Anadolu'da değişik yerlerde mütesellim tayinleri ve âyânlık-mütesellimlik ilişkileri ile ilgili olarak bkz. Özkaya 1970, 369-390.

⁶ Batı Anadolu'da Denizli, Güzelhisar-ı Menemen, Soma, Akhisar, Manisa, Uşak, İzmir, Bayındır gibi yerler voyvoda ile idare edilmektedir. Bkz. Özkaya 1985, 21. Ayrıca bkz. Özkaya 2002, 700.

⁷ Yerli hanedanların âyânlıkları elde etme süreçleri ilgili örnekler için bkz. Özkaya 1978, 674.

⁸ Özkaya 1966, 196.

olarak ortaya çıktığını belirtmektedir⁹. Nitekim bu dönemde âyânlık, devlet tarafından görev ve yetki tanımlaması yapılmış, tâyin ve azilleri belirli bir düzene göre yapılan kişilerin temsil ettiği bir kurum hâline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'ni maddî yönden büyük sıkıntıya sokmuş olan 1736-1739 Avusturya ve Rusya savaşları ile bundan önceki İran savaşlarının arkasından 1739'dan sonra yaşanan savaşız dönem süresince gerekli düzenlemelerin yapılamaması, 1768'de başlayan Rus Savaşı'nın yarattığı para ve asker ihtiyacı, Osmanlı hükûmetinin kazâlarda idareyi ellerine almış olan âyânlara başvurması ile gelişen süreçte Küçük Kaynarca Anlaşmasının kabulü (1774) ile durumun düzeltilmesi yönünde girişimlerde bulunulamaması, gelişmeleri âyânlar lehine değiştirmiştir¹⁰. 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşları ise vilâyet ve kazâların yönetiminde âyânların hâkim olmalarını dolayısıyla "*âyân tagallübünün*" önüne geçilmez bir hâl alması sonucunu doğurmuştur. Devletin nüfuzlarını kırmak üzere 1785 yılında âyânlığı ismen kaldırarak uygulamaya koyduğu ve beş yıl sürecek olan "*şehir kethüdalığı*" denemesinin başarısızlığa uğraması devletin âyânsız yapamayacağını anlaşılması ve âyânların "*bıyıklarının balta kesmez*" hâle gelmesi ile sonuçlanmıştır¹¹.

Osmanlı merkezî yönetimi, XVIII. yüzyılın sonlarında oldukça zayıflamış ve taşrasında kendisini yeterince hissettirememekte, devletin diğer kurumlarındaki bozukluklara paralel olarak taşrada gelişen duruma da müdahale edememekteydi. Uzun süren savaşlar bu durumun yegâne nedeni sayılmamakla birlikte üretim düşüklüğü, enflasyon, yasa dışı yollardan para kazanma (rüşvet, karaborsa, yolsuzluk vb.) gibi olumsuzlukların yaşanması ve önüne geçilememesi farklı gelişmeler için uygun zemini hazırlamıştır. Bu yüzyılda yayımlanan adalet-nâmeler ve adalet buyrukları ile bunlara konu edilen şikâyetler göz önünde bulundurulduğunda devletin çözümünde âciz kaldığı hususlarda ayrıntılı ve tekrar eden yazışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak devlet çarkının işlememesi, halk ve devlet görevlilerinin uzun süren

⁹ Mutaftçieva 1977, 163 vd. Ayrıca bkz. Akdağ 1974, 51-61.

¹⁰ Osmanlı hükûmetinin, 1768-1774 savaşında kaza âyânlarına mirî levent toplamaları ve bunları kendilerinden çok, bir başbuğun idaresinde tâyin edilen yere göndermelerini istemeleri, farklı bir konuma getirilmeleri noktasında önemli bir ayrıma işaret etmektedir. Bkz. Cezar 1965, 338.

¹¹ Özkaya 1977, 288-289; Köprülü-Uzunçarşılı 1979, 40-42; Uzunçarşılı 1988, 436 vd.; Bowen 1960, 778; Mert 1991, 195-198.

yakınmalarına cevap alamaması, umutsuzluğu ve çözüm arayışlarını beraberinde getirdiği de dikkati çekmektedir¹².

Bu dönemde âyânlık görevinde bulunanların, asker temini, zahîre temini ve askerinin geçeceği yerlere nakli, menzilci tayini ve menzilhâne nizâmının düzenlenmesi, eşkıyaların yakalanması, imdâd-ı seferiye ve hazeriye ile diğer vergilerin toplanması, vilâyet masraflarının ahâliye bölüştürülmesi ve toplanması gibi konularda yardımlarına başvurulmaktaydı. Devlet, çoğunlukla taşradaki karışıklıkları âyânlar yolu ile çözmeyi yeğlediği gibi âyânlar arasındaki anlaşmazlıkları da kendisi için denge temini unsuru olarak kullanmaktaydı. Yaşanan süreçte taşradaki otoritenin görece paylaşılması âyânlığın bir çıkış noktası olarak görülmesine yol açmaktaydı¹³.

Âyânlık Düzeni Devrinde İzmir, Batı Anadolu ve Karaosmanoğulları

XVII. yüzyılın başlarından itibaren İzmir çevresinde gelişen Avrupalı milletlerin ticaret ve nüfuz savaşı, bu konuda kendisine çok farklı faaliyet ve mücadele alanları bulmaktaydı. Yüzyılın ortalarına doğru ticaret toplulukları ve azınlıkların katılımıyla sade bir Osmanlı liman kenti olan İzmir, gerçek bir uluslararası dünya ticaret kenti kimliğini kazanmıştı. Kısa sürede alternatifsizliği ve kente yapılan yatırımlar dolayısıyla gelişimini sürdüren şehir, yarımadanın ortalarına kadar uzanan, ağırlıklı olarak kendisini bir yay gibi kuşatan Batı Anadolu'nun hinterlandındaki şehir ve kasabaların çekim noktası haline gelmişti. Deprem, yangın, bulaşıcı hastalıklar gibi afetlerin pek fazla etkilemediği¹⁴, eşkıyalık¹⁵ veya devlet görevlilerinin haksız uygulamalarıyla da

¹² Özkaya 1974, 445-491. Ayrıca bkz. Özkaya 2002, 699-709. En uygun çarelerden birisi de "eşkıyalık" olarak kendisini göstermiştir. Anadolu ve Rumeli'de isyan ve eşkıyalık hareketlerinin önünü almak ise mümkün olamamıştır. Bkz. Özkaya 1983, 9 vd.

¹³ Âyânlığın ortaya çıkışı, gelişimi ve değişik coğrafyalardaki görünümü ile ilgili örnekler üzerinde farklı çalışmalar mevcut olmakla birlikte âyân ve âyânlık kurumu hakkında çok boyutlu çalışmaların oldukça az bulunduğunu da kaydetmek gerekmektedir.

¹⁴ İzmir; Nisan 1737, Ocak 1740, Temmuz 1742, Mayıs 1753, Temmuz 1760, Ağustos 1763, Temmuz 1778 yangınları ile karşılaşmış, 6 Nisan 1737, 4 Nisan-30 Ağustos 1739, 11 Temmuz 1765, 16 Haziran-5 Ekim 1778 tarihlerinde çeşitli depremler vuku bulmuştur. Fransa'nın İzmir Konsolosu 18 Haziran 1771 tarihli mektubunda "Geçen Temmuz ayından beri Tanrı'nın hiddetli bir anında, cehennemlik bir şehri cezalandırmak için verebileceği bütün afetlerle, savaş, açlık ve veba gibi afetlerle karşılaştık" demektedir. XVIII. yüzyılda İzmir için 1707-1800 yılları arasında sekizi şiddetli (1709, 1728, 1735, 1741, 1759, 1762, 1771 ve 1788), beşi daha da şiddetli (1740, 1758, 1760, 1765 ve 1784) olmak üzere farklı boyutlarda veba ile birlikte geçen 54 yıl tespit edilmiştir. Bu yüzyılda öncelikle hasadın kötü oluşu nedeniyle 1713, 1729, 1763 ve 1771 yılları gıda sıkıntısı çekilmiştir. 1738 yılı ise Sarıbeyoğlu isyanı dolayısıyla bir süre

kesintiye uğramayan şehir ve ticarî gelişimi XVIII. yüzyılda da devam ederek uluslararası ticarete batı Anadolu için önemini korumaya devam etmiştir¹⁶.

XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Batı Anadolu'da İzmir merkezli yaşanan eşkıyalık, yabancı tüccarların evlerinin yakılması, adam kaçırma ve fideye isteme girişimlerinin meydana gelişinin, devletin asayişini sağlayamadığı durumlarda yerel güçlerden olan âyânların varlığını güçlendiren faktörlerden birisi olduğu şüphesizdir. İzmir'in temsil ettiği geniş hinterlandtaki gelişmeleri de bundan ayrı tutmamak gerekmektedir.

Patrona Halil İhtilâli öncesinde 1727-28 yıllarında İzmir'de meydana gelen isyan girişimi, Osmanlı Devleti'nin iç durumunu yansıttığı gibi şehrin farklı bir konumda bulunduğunu göstermesi açısından da dikkate değerdir. Münir Aktepe'nin verdiği bilgilere nazaran isyan girişimi, yeniçeriler, şehir halkı ve âyânlardan bir kısmı ile İzmir voyvodası arasında zâbitlerinin tâyini konusunda ortaya çıkan ve şehir hâkimiyetinin kimin elinde olacağı konusuyula ilgili olduğu sezilen bir anlaşmazlık ile ilgilidir¹⁷. Hareketin gelişimi açısından üzerinde yeterince durulmayan bir husus ise İzmir'de bulunan ticaret kolonisinin etki ve tavırları olmak gereklidir. Çünkü daha önce 1620'de Manisa ve civarında Osmanlı askerleri ve firarilerden oluşturduğu büyük bir eşkıya grubuna sahip olan eşkıya Cennetoğlu'na Venedikli tüccar ve İzmir'deki

sıkıntıya neden olmuştur. Bkz. Panzac 1997, 8, 9, 12, 14-15. İzmir için belirtilen bu âfetlerin çevresinde yer alan bölge için de geçerli olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

¹⁵ Ülker 1997, 145-166. Anadolu'da yaşanan âsâyişsizliğin nedenlerinden birisini de Yeniçeri Ocağı'na dâhil olduğu söylenen kimselerdir ki taşrada bunların zulümleri söz konusudur. Seferlere katılmayan, buldukları bölgede huzursuzluk kaynağı olan bu kişiler sefere katıldıklarında ise bozgunculuk veya hırsızlık yapmaktadırlar. Anadolu'da yeniçerilerin düzensizliği ile ilgili feranlar mevcuttur Bu konuda bkz. Özkaya 1965, 75-90.

¹⁶ Bu konuda bkz. Ülker 1974. Ayrıca bkz. Ülker 1994.

¹⁷ Voyvodanın yanında yer alan Reisül-âyân Hacı Osman Ağa'nın nüfuzunu çekemeyen Derviş Efendi ve Hacı Sefer-oğlu İbrahim Efendi ile diğer âyânlar, isyancılar ile birlikte hareket ederek olayın yatışmamasına ve Batı Anadolu'nun önemli bir kısmında genişlemesine neden olmuşlardır. Aydın Muhassılı Abdullah Paşa'nın kendi gücü ile üstesinden gelemediği bu hareket çevreden alınan yardımlarla bir tertip sonucunda bastırılmıştır. İzmir'de 1688/89 yılından itibaren baş âyân olmak için mücadele eden Derviş Efendi 1727 yılında "*cümle ma'rifetiyle*" âyân reisi tâyin edilmiştir. Aydın Muhassılı ve Limni Kalesi Muhafızına yazılan hüküm için bkz. BOA., MD 119, s. 106. Bu konuda bkz. Aktepe 1960, 674-681. Aktepe 1956, 71-98. İzmir'de meydana gelen isyan girişiminin içinde yer alan ve profesyonel bir ihtilâlciler olarak nitelenen "*Emir Ali*" adlı yeniçerinin Patrona İsyanı'nın da elebaşlıklarından hareketle devlet içerisinde var olduğu söylenen "*antisemitik*" eğilimlere bu sayede engel olduğu gibi spekülâtif yaklaşımlar bir tarafa bırakılacak olursa bu hareket içerisinde yer alanların bir Dubrovnik (Raguza) gemisi ile Sakız adasına kaçtıkları ve İzmir çevresinde küçük çaplı isyan hareketlerinin devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda hareketin önemi bir kez daha kendisini göstermektedir. Bkz. Çulcu 2000, 154-158.

Felemenk konsolosu olan Nicholas Orlando bir mektup ve haraç göndererek Felemenk kolonisinin ticarî ilişkilerini sağlama almak üzere “*koruma parası*” ödemiştir¹⁸. 1727-28 hareketinin ardından Sarıbeyoğlu Mustafa'nın 1735 yılından 1739'a uzanan süreçte giriştiği ve geniş bir alana yayılan hareketi, İzmir'in Batı Anadolu için önemini göstermesinin yanı sıra burada bulunan yabancı tüccarların tutumunu da aksettirmektedir¹⁹. Sarıbeyoğlu'nun organize isyan ve eşkıyalık hareketi sırasında, 1736'da İzmir'i talan etme tehdidini yerel güçlerle birlikte hareket ederek savuşturan “*Frenk milletleri*”, onun Mart 1738'deki İzmir'e yürüme kararı karşısında kapitülasyonları gerekçe göstererek yardımı reddetmişlerdir. Tehlikenin savuşturulmasında başta İzmir Âyânı Hoca Haliloğlu olmak üzere önemli rol oynayan âyânlar kendisine “*yürüyüş masrafı bedeli*” olarak 30 kese para göndermişlerdir.

Bu noktada, âyân ve eşrâfın meşruiyet kazanarak Osmanlı yönetim organlarına dâhil oldukları yeni bir sürece de işaret etmek gerekmektedir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Batı Anadolu'da Turgudlu'da Seyfioğulları, Adala'da Köseoğulları, Akhisar'da Hacı Şabanoğulları, Menemen Güzelhisarı'nda Kalabaklı Hacı Himmetoğulları, Borlu'da Şeyhoğulları, Soma ve Kırkağaç'ta Yeğenoğulları, Menemen'de Ali Ağa, Alaşehir'de Hacı Ömer Ağa, Hüseyin Ağa ve Hacı Mehmed Ağa, Demirci'de Musabeşe-zâde Hacı İsmail ve Dedebeyoğlu Mustafa, Gördes'te Sunullah Ağa, Uşak'ta Acemoğulları gibi pek çok âile mensupları mütesellimlik ve voyvodalık görevlerinde bulunmaktaydı²⁰. Ancak bunlarla birlikte XVIII. yüzyıl ortalarında Batı Anadolu'da ağırlıklı olarak iki büyük hanedan-âile dikkati çekmektedir. Bunlardan birisi Bergama merkezli Araboğulları, diğeri ise Manisa'da üstlenmiş Karaosmanoğulları'dır²¹. Kara Osman ve oğlu Hacı Mustafa Ağa devlet

¹⁸ Goffman 2003, 102.

¹⁹ Tedbiri elden bırakmayan yabancı ticaret kolonileri şehrin kara tarafındaki surun ve muhkem kapıların yapımı için para harcamışlardır. Bkz. Ülker 1997, 160 vd. Şehirdeki bütün Frenk tüccarları ve ileri gelenleri körfezdeki gemilere sığınmışlardır. Bkz. Beyru 2000, 39.

²⁰ Manisa merkezli gelişen Karaosmanoğulları sonraları komşu bölgelerde bulunan âyânlar ile mücadeleye girişmişlerdir. Sağancılı Veli'nin öldürülmesinin ardından Bergama'ya, Hacı Şabanoğlu Şaban ve Ali Ağa'lardan sonra Akhisar'a, 1788'den sonra Seyfioğulları'nın yerine Turgudlu'ya, Cihanzâdeler'den sonra Aydın ve İzmir'e egemen olmuşlardır. Bkz. Uluçay 1955, 20 vd.

²¹ Özkaya 1985, 128; Goffman 2003, 137. XIX. yüzyıla uzanan süreçte Karaosmanoğulları, İlyas-zâdeler ve Tavaslı Osman Ağa Batı Anadolu'nun en kudretli üç âilesi olarak kaydedilmektedir. Bkz. Uluçay 1968, 59. 1765 yılında ölen Suğla âyânı İlyas oğlu yirmibeş yıllık bir süreç içerisinde mâlikâne, zeamet ve timarları iltizamına almakta ve tagallüp yoluyla halkı soymaktaydı. Bkz. BOA., *Cevdet Adliye 1826*'dan naklen Özkaya 1978, 668-669. 1763 yılında Sığla Mütesellimi İlyas-oğlu Hüseyin Ağa tarafından Pınarbaşı köyü Voyvodası tayin edilen Kara Âdem-oğlu Mustafa Bölükbaşı'nın keyfi hareketleri ile halka kötü davranışları İstanbul'a

hizmetinde bulunmalarının mükâfatını görmüş ve Batı Anadolu'da İzmir ve Manisa'da verimli toprakları ellerine geçirerek önemli bir unsur haline gelmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin yerel hanedanlar ile ilgili politikalarının zaman zaman farklılaşması 1756'da Hacı Mustafa Ağa'nın idamı sonucunu doğurmuştur. Ancak bu olay, bölgede özellikle hububat üretimi ve satışı konusunda ciddi bir tekel yaratmış, yabancı ticarî unsurlarla ilişkide bulunan Karaosmanoğulları ailesinin nüfuzunu kırmaya yetmemiştir. Gilles Veinstein, 1748-1757 yılları arasında İzmir'de Fransız Konsolosu olan Charles de Peyssonnel'in raporlarına dayanarak Batı Anadolu'nun bu iki önemli âilesi ile ilgili gelişmelere ışık tutmuştur. Buna göre konsolos, "*Osmanlı İmparatorluğundaki en zengin ve en haris adam*" olarak nitelendirdiği Karaosmanoğlu Mustafa Ağa'yı onun Bâb-ı Âli'deki gözü kulağı olarak desteklemekte, tercümanı Paraskeva aracılığıyla Mustafa Ağa ve rakibi Araboğlu İsmail Ağa arasındaki görüşmelerle Osmanlı Devleti'ni saf dışı bırakarak Batı Anadolu'da mevcut güç odaklarının Fransızların iktisadî çıkarları açısından kullanılabilirliğini sağlamlaştırmaktadır²². Konsolosa göre bu ağalar, şehir otoritesini ve özellikle Fransa'ya ihraç edilecek malları kontrol etmektedir²³.

Hacı Mustafa Ağa'nın öldürülmesinin ardından Karaosmanoğlu âilesi fertlerine mütesellimlik ve mültezimlik verilmeyeceği bildirilmesine rağmen Ataullah Ağa, 1758'de Saruhan mütesellim ve mültezimliği görevini alarak

ulaşan şikâyetlere konu olmaktadır. Söz konusu şikâyetlerin İstanbul'da görüşülmek üzere çağırılması ise İzmir Kadısı Mehmed Sâdık'ın ilâmı ile gereksiz olduğu bildirilmektedir. Bkz. BOA., *Cevdet Zabtiye* 231'den naklen Hezarfen 2002, 260-262, 267-268. Diğer bölgelerde de âyânlık mücadeleleri devam etmekteydi. Örneğin 1713 yılında Soma kazasında âyân olan Hacı Kerimoğlu hakkında Sındırgı kadısının arzında onun "*zorba ve mütegalibeden olub yüz kadar asker saklayub ol zalim-i bi-insaf kazasında olan nâsın malını her bar gasb ve nehb ettiğinden maada etrafta olan kazalardaki nâsa da isal-i mazarrat*" ettiği belirtilmektedir. Sındırgı Kadısı Es-seyyid Ahmed'in 1 Şevvâl 1125 (21.X.1713) tarihli arzı için bkz. BOA., *Cevdet Dahiliye* 258. 1719 yılında Soma kasabası sâkinlerinden Mehmed Ağa ileri gelenlerin seçimi ile âyân olmuştur. Ancak 9 Ekim 1719'da halk tarafından sevilen, Devlet-i Aliyye'den gelen fermanları uygulamaya muktedir bu âyânın zorbalar tarafından öldürüldüğü bildirilmektedir. Bkz. BOA., *Cevdet Zaptiye* 3666.

²² Archives Nationales, Affaires étrangères Série sous-série Bi. 1053, 6 Nisan 1752'den naklen Veinstein 1976, 80. Fransızların, İstanbul da dâhil olmak üzere bütün Levant şehirlerindekiilerden fazla olarak İzmir'de 29 ticarethaneye sahip olmaları ve Marsilya'dan İzmir'e olan ihraçlarının bir milyon franga ulaşmış olması durumun tespiti açısından kayda değerdir. Bkz. Aktepe 1971, 107-110.

²³ Mustafa Ağa'nın İzmir'de Müslüman-efrenç tüccar ve esnafa olan borçları da ticari ilişkilerinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Nagata 1997, 28-29. Peyssonnel, Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa'nın "*İzmir'deki evlerin çoğunu*" satın aldığını kaydetmektedir. 17 Ağustos 1752 tarihli rapor için bkz. Veinstein 1998, 55.

Akhisar voyvodası Hacı Şabanoğlu Mehmed, Bergama Voyvodası Araboğlu ve Adala âyânı Köseoğlu gibi rakipleri ile mücadeleye girişmiştir. Nevarki, Ataullah Ağa hakkındaki şikâyetler dolayısıyla 1175 (1761/62)'de azledilmiştir²⁴. Ataullah Ağa'nın Manisa mütesellimliği görevinden alınmasının ardından Saruhan Mukataalarının Araboğlu tarafından iltizam edilmesi ise bu iki âyânın aralarının bozulma nedenlerindedir²⁵. Bu dönemde Bergama voyvodaları sadece Manisa bölgesinde değil Menemen Güzelhisarı ve Foçalar kazalarını da “*mürur-ı ezman ile tegallüben*” ellerine geçirmişlerdir²⁶.

Adı geçen voyvodalar, Ataullah Ağa'nın hakkı olmadığı halde mukataalarına müdahalesi nedeniyle şikâyetle bulunmuşlardır. 1765 Ağustosunda Araboğlu Hacı Mehmed Ağa ile Ataullah Ağa arasındaki anlaşmazlığın çözümü için yapılan girişimler Ataullah'ın halkı kıskırtması ve hakem olan Manisa naibi İmam-zâde Mustafa Efendi'nin Araboğlu aleyhinde bulunması nedeniyle silahlı bir mücadeleye dönüşmüştür²⁷. Çözümlemeyen

²⁴ Nagata 1997, 31.

²⁵ Manisa'ya bağlı Palamud nahiyesi ve civarında timar ve mukataa iltizam eden Araboğlu'nun Sekban Ali, Kanlı Mustafa, Kocabaş ve diğer bölükbaşlarıyla sekizyüzden fazla eşkiyası bölgeyi talan etmesi şikayeti üzerine Araboğlu'nun defedilmesi ve zararın ödetilmesi emredilmektedir. Evâsıt-ı Safer 1176 (01-10.IX.1762) tarihinde Aydın Muhassılı ve Güzelhisar Naibine yazılan hüküm için bkz. *Manisa Şer'îye Sicili 213*, s. 140'dan naklen Uluçay 1955, 209. Manisa'ya bağlı Palamud nâhiyesi içerisindeki yerlerden başka Belen nahiyesine dahil Alibeyli zeameti de Araboğlu tarafından iltizam edilmiştir.

²⁶ 13 Rebiü'l-evvel 1189 (14.V.1775) tarihli Anadolu Valisine yazılan hüküm sureti için bkz. *Manisa Şer'îye Sicili 220*, s. 134'den naklen Uluçay 1955, 209.

²⁷ Bergama Voyvodası Araboğlu Mehmed Ağa'nın Sekban Ali, Fazlullah ve diğer altı bölükbaşısı idaresinde binden fazla leventleri 14 S 1179 (02.VIII.1765-Cuma) tarihinde gündüz Manisa'ya bağlı Yurtdağı köylerinden olan Mamaklı, Çatak ve Tazkirt köylerine saldırmışlardır. Araboğlu'nun bin Karaosmanoğlu'nun beşyüz levendi arasındaki mücadele sırasında bu köyler yakılmış, kıymetleri yaklaşık 81.913 guruş olduğu tahmin edilen mal ve hayvanları gasp edilerek yağmalanmış, otuz yedi kişi öldürülmüş ayrıca yedi bakire kıza tecavüz edilmiştir. Köylülerin İstanbul'a şikâyetleri söz konusu olduğunda bu kez Araboğlu Mehmed Ağa yanına topladığı, haklarında idam kararı bulunan Menemen Güzelhisarı Voyvodası Zeynelabidin, kardeşleri Fazlı ve Ali ile halka zulm ettiği için mukataa iltizamı verilmesi yasaklanan Seferihisar'ın eski voyvodası İvaz Mehmed, Sındırgılı Kocabaş Ali ve diğer bölükbaşlarıyla aynı ayın 21'inde (09.VIII.1765) bu köylere tekrar saldırmıştır. Yayladaki evleri dahi yakan ve yağmalayan Araboğlu kırktan fazla insanı öldürmüştür. Bu köylerin yakınında bulunan Ortaköy, Türkmenköy ve Osmançalı köylerine de yönelen Bergama Voyvodası buradan pek çok mal ve hayvan almış yanındakiler ise onbeş kadını dağa kaldırmıştır. Yaptıklarını keşfetmenin mümkün olmadığı soygun ve katliamın korkusundan bu köyler civarındaki köyler de dağılmış ve ahali Manisa'ya sığınmıştır. Bütün bunların Manisa Kadısı İmam-zâde Mustafa'nın arzının yanı sıra Manisa ulemasından elli dokuz kişinin mührünü taşıyan bir dilekçe ile devlet merkezine ulaşmış olduğunu da belirtmek gerekir. Bkz. BOA., *Cevdet Dahiliye 12734*. BOA., *Cevdet Dahiliye 11313*. Aynı durum Manisa Şer'îye sicillerinde de yer almaktadır. Evâil-i Rebiü'l-evvel 1179 (18-27.VIII.1765) tarihli hüküm sureti için bkz. Uluçay

sorun için İzmir kadısı görevlendirilmiştir. Ataullah Ağa'nın haksızlığının anlaşılmasının ardından katli için ferman çıkmış ve 1766 yılında öldürülmüştür. Manisa mütesellimliğini elde eden kardeşi Hacı Ahmed Ağa'nın bu görevinden azledilmesinin ardından ölen Akhisar voyvodası Hacı Şabanoğlu Mehmed Ağa'nın yerine voyvoda olma girişimi ise halkın eski voyvodalarının oğlunu tercih etmeleri ile sonuçsuz kalmıştır. Osmanlı-Rus savaşının başlaması üzerine 1769'da Sancakkale muhafızlığı ve İzmir voyvodalığına getirilen Hacı Ahmed Ağa, dört yıl sonra 1773'de Manisa mütesellim ve mültezimi olmuştur. Hacı Ahmed Ağa bu görevi Mehmed Ağa ile birlikte 1793 yılına kadar sürdürmüştür²⁸.

Bergama'da Araboğulları ve Sağancılı Veli Ağa

Bergama Voyvodası olan Hacı İbrahim Ağa'nın 1737 yılında ölmesiyle yerine Hacı Osman oğlu Hacı Mehmed Ağa (Araboğlu sülâlesinin en nüfuzlu kişisi sayılan *Koca Araboğlu*) geçmiştir. Arab-zâde Hacı Mehmed Ağa'nın ölümünün ardından yerine geçen oğlu Hacı İsmail Ağa'nın²⁹ 1761'de vefatının ardından âyânlık görevi Küçük Mehmed Ağa'ya devredilmiştir³⁰. Onun 1767'de

1955, 208 vd. Ataullah Ağa'nın bu mücadele sırasında âdetâ kale haline getirilmiş Yaya köyünde 2.000 piyade ve süvari askeri ile müdafaaya çekildiğini kaydedilmektedir. Bkz. Nagata 1997, 32.

²⁸ Hacı Ahmed Ağa'nın ölümü ile yerine Hacı Mehmed Ağa mütesellim olmuş, onun 1796'da ölümünün ardından Hacı Ahmed Ağa'nın oğlu Hacı Hüseyin Ağa Manisa mütesellimliği ve Aydın muhassıllığı görevini yürütmüştür. Bu dönemde bu aileden Ahmed Ağa Gelenbe, Hacı Polat Mehmed Ağa Menemen, Küçük Mehmed Ağa Turgudlu, Hacı Ömer Ağa Bergama, diğer Hacı Mehmed Ağa Aydın, Yetim Ahmed Ağa Viranşehir ve Antalya mütesellim, voyvoda ve muhassıllıkları görevinde bulunmuşlardır. Bkz. Uluçay 1955, 18-19.

²⁹ İsmail Ağa, İzmir sakinlerinden Çakır Ağa'nın kızı Ümmühan ile oğlu Mehmed ise diğer kızı Hatice ile evlidir. Çakır Ağa'nın küçük kızları Ümmügülsüm, Havva ve Fatma, İsmail Ağa'nın kardeşleri Veli ile anlaşarak mallarını gasp ettikleri bildirilmektedir. Burada söz konusu 40.000 zeytin ağacı, 1.000 yaldız altın, Çandarlı'da iki yel değirmeni, bir parça bağ, bir su değirmeni ve ev, 50 miskal inci, 100 adet zincirli altın, İzmir'de zimmette 13.500 guruş ve ayrıca 30 keselik eşyadır. Ailenin evlilik ve mal varlığı ile ilgili olmak üzere 22 ZA 1175 (14.VI.1762) tarihli taktır için bkz. BOA., *Ali Emîrî SMST III 1708*.

³⁰ Hüdavendigâr sancağı mutasarrıfı, Aydın Muhassılı vekili ve mübaşire yazılan evâsıt-ı RA 1181 (07-16.VIII.1767) tarihli hükümde Bergama'da "*mukataat, zeamet ve timarları cebr tarikiyle iltizam ve taht-ı tasarrufuna idhal ve ibadullaha enva'-ı mezalim ve taaddiyatda*" bulunan Araboğlu Mehmed'in vefatının ardından "*merkûmun tagallüb ve tasallutuna vesile olan Bergama voyvodahgını müteallikatından biri zabt eylemek lâzım gelse ol dahi müteveffâ-yı mezbûrun sâlik olduğu tarik-i tagallübüne sülûk*" edeceğinden müteallikatından birinin voyvoda atanmaması karındaşı, evladi, akraba ve taallukatının Rumeli'de nereye gitmek isterlerse gönderilmesi emri bildirilmektedir. Bkz. BOA., *Ali Emîrî SMST III 4188*.

ölümü üzerine “*Veli Ağa*” olarak tanınan oğlu İbrahim Ağa âyânlık görevine getirilmiştir³¹. Araboğulları hanedanının merkezi durumunda bulunan Bergama, bu dönemde önemli imar faaliyetlerine sahne olmuştur³². 1768 tarihinde Nevâhi-i Bergama kadısının bir arzı “*âba ân ced*” vilâyet âyân ve voyvodası olan Arabzâde İbrahim Ağa'dan halkın “*evza ve etvarından hoşnud râzi ve şükran üzre*” olduklarını belirtmektedir³³. İbrahim Ağa, atalarının kurmuş olduğu düzene ve ailelerine sadakatine inandığı emektarlarından Sağancılı Veli Ağa'ya güvenerek işler ile ilgilenmek yerine günlerinin konağında geçirmeye başlamıştır³⁴. Bu arada 1770'li yılların başlarında devlet merkezine Sağancılı Veli'nin yanındaki adamlarla bölgede huzursuzluk çıkardığına dair şikâyetler ulaşmaktadır³⁵. Yakalanması için defalarca emir çıktığı belirtilen Veli Ağa hakkındaki davalar Bergama yakınında bulunan ve kendi nüfuzlarında olan Ayazmend'de görülmesi nedeniyle takipsiz kalmaktadır³⁶.

Ahmed Cevdet Paşa *Tarih*'inde 1189 (1775/76) yılı olayları arasında Sağancılı Veli'den bahsetmektedir³⁷. Konar-göçer yörük taifesinden olduğunu belirttiği Sağancılı Veli, “*fûru-mâye ve nemek be-haram olduğundan*” İbrahim

³¹ Veinstein 1976, 75 n.20.

³² Bu dönemde Bergama'da İbrahim Ağa Medresesi, kütüphane, Mescidaltı Mescidi, Çınarlı Hamam, altı kubbeli bedesten ile Bakırçay üzerine Şeytan köprüsü inşa edilmiş, Geyikli Dağı'ndan şehre su getirilmiştir. Bkz. Bayatlı 1957, 6 vd.; Eriş 1990, 190-192. Ayrıca bkz. Emecen 1992, 494.

³³ 28 C 1182 (09.XI.1768) tarihli Nevâhi Bergama kadısı Şeyh Mehmed'in arzında Hatunili ve diğer köyler halkı İbrahim Ağa'nın yerine Bergama voyvodası Hasan Ağa tarafından bu bölgenin mukataa iltizamına tayin edilen yeğeni Osman Ağa'dan rahatsızdılar. Arabzâde İbrahim Ağa İstanbul'dan voyvodalığı alıp geldiğinde Hasan Ağa'nın etkisiyle İbrahim Ağa aleyhine bir başvuru olur ise dikkat alınmaması, kendilerinin Ağa'dan memnun olduklarını bildirmek için başvurduklarını belirtilmektedir. Bkz. BOA., *Ali Emiri SMST III 3644*.

³⁴ Osman Bayatlı, Arab-zade Refik Bey'in verdiği bilgiye dayanarak Araboğulları Konağı'nın Bakırçay kenarında günümüzde “*Karabey Çıkmazı*” denilen yerde bulunduğunu yazmaktadır. Bkz. Bayatlı 1957, 26.

³⁵ Sağancılı Veli ve Çakır Mustafa ile adamlarının üzerine İstanbul'dan Hassa hasekilerden Hacı Süleyman Haseki, Bergama voyvodası ve Karaosman-zâde Hacı Ahmed Ağa görevlendirilmiş ise de yakalanamamışlar çare olarak Nevâhi-i Bergama kazası ve köyleri yakalanmaları hususunda onbeşbin gurus nevre bağlanmış. Nevâhi-i Bergama naibine yazılan 28 CA 1183 (29.IX.1769) tarihli hüküm için bkz. BOA., *Cevdet Maliye 18630*.

³⁶ Menemen Güzelhisarı âyânı Es-seyyid Ali Ağa Araboğlu'nun adamlarından olan Sağancılı Veli'nin zulmünden şikâyet etmektedir. Yakalanması hakkında defalarca emir çıkan ancak ele geçmeyen Sağancılı, Tabanlı Ali ile Ali Ağa'nın oğlu ve karındaşının buldukları Kilise ve Şakran köylerini basarak iltizamlarında olan köyleri zabt etmek istemişlerdir. Eşkıyaların yaptıkları zulüm ve hırsızlıkların hesabının “*kendi hükümetleri olan Ayazmend kadısı huzurunda*” görülmesi hakkındaki ferman üzerine mahkeme yerinin değiştirilmesi istenmektedir. Bkz. Uluçay 1955, 212-214.

³⁷ Ahmet Cevdet 1309, 19-20.

Ağa'yı 18 bölükbaşısı ile öldürmüştür. Velinimeti olan Araboğlu ailesinin mallarını zaptetmeye başladığında âyânın damadı Abdülfettah Ağa'nın mallarını ele geçirmek istediği gibi eşini de almak istemiştir. Daha önceden gönül verdiği ancak başka birisi ile evlendirilen ağasının kızına olan tutkusu çevresinde gelişen bu aşk hikâyesi farklı çalışmalara da konu edilmiştir. Kâmil Su, Sağancılı ile ilgili yazısında onu "*Gür siyah kaşları altında dışarıya fırlayan kanlı gözleri, düşük bıyıkları, köseleşmiş esmer surati, ince ve çarpık burnu, dudaklarının örtemediği korkunç derecede iri ve dışarıya fırlak dişleri ile Sağancılı hakikaten korkunç denecek kadar çirkin bir mahluktur*" sözleriyle tasvir etmektedir³⁸. Sağancılı'nın yasak ve karşılıksız gönül ilişkisi Abdülfettah Ağa'nın eşini alarak İzmir'e kaçıışı ile farklı bir mecraya dökülmüştür. Veli Ağa, kendisine yakın olan Karaburun Voyvodası İvaz Ağa'ya haber göndererek onun kuvvetlerini de almak suretiyle İzmir'e gelerek Halkapınar'da çadırlarını kurmuş ve İzmir kadısına haber göndererek sorunun kan dökülmeden halledilmesini istemiştir. Yerel otoriteler İzmir'de bulunan kuvvetlerin savunmaya yetmeyeceği düşüncesiyle anlaşma yolunu tercih etmişlerdir³⁹. Bu maksatla, kadı tarafından kendisine "*nikâh üstüne nikâh olmaz*" nasihatinde bulunmuş olmasına rağmen ısrarı üzerine Kütahya taraflarına kaçmış olan Abdülfettah Ağa'nın İzmir'de bıraktığı eşi boş düşürülmek suretiyle teslim edilmiştir. Ahmed Cevdet Paşa bu olayı, "*İzmir'i muhasara ve zevcesinin mütalebe etdikde İvaz Ağa dahi İzmir kadısı ve ahali-i beldeyi ihafe etmekle naçar ehven-i şerrini ihtiyar ile zevce-i menkuheyi şakî-i mersûma teslim etdiler ve her çend ki nikâh üstüne nikâh olmaz deyü kendüye hüküm-i şer'î ifade olundu ise de isga etmeyüb kendüye nikâh ile ilân-ı fisk eyledi*" şeklinde kaydetmektedir.

Temmuz 1770 başlarındaki Çeşme baskınının ardından 1773 sonları ve 1774 başlarında İzmir ve Batı Anadolu'yu ilgilendiren Veli Ağa'nın (Fransız kaynaklarına göre kaçırılan karısını almak üzere) şehre girmek tehdidi İzmir ve çevresinde bir çatışma alanı yaratacağı ve ticareti olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle dikkate değer bir tehlike teşkil etmiştir. İzmir'deki Fransız konsolosu bu durumu şu şekilde rapor etmektedir:

"Yeniçeri serdarının kaçırıldığını duyan halk korkuya kapıldı. Dükkânlar, pazarlar ve bedesten kapatıldı, kepenkler indirildi. Yabancı tüccarlar, pahada ağır, yükte hafif neleri varsa bunları da alarak eşleri ve çocuklarıyla limandaki gemilere sığındılar. Fransız tüccarlarının tümünü yelkenlilerimize aldık. Halkın bir kısmı da civar köylere kaçtı, kent hemen hemen boşaldı. Bunun üzerine,

³⁸ Su 1938, 371-372. Ayrıca bkz. Bayatlı 1957, 25 vd.

³⁹ Bkz. Ahmed Cevdet 1309, 10.

*İzmir'de hükümeti temsil eden âyânlar Veli Ağa'ya başvurular ve karısının iade edileceğini resmen bildirdiler... Veli Ağa da karısını almak üzere İzmir'e Ayvaz Ağa'ya gönderdi*⁴⁰.

Sağancılı'nın Sonu

Devlet merkezinde büyük bir tepki ile karşılanan Sağancılı'nın İzmir baskını, I. Abdülhamit'in Veli Ağa'yı cezalandırmak üzere Anadolu Valisi Vezir Abdi Paşa'yı görevlendirmesi ile sonuçlanmıştır⁴¹. Sağancılı'nın durumu devlet yazışmalarında *"birkaç seneden berü Bergama Voyvodalıği nâmıyla tuğyan üzre olan"* şeklinde açıklanmaktadır⁴². Sağancılı, birkaç gün muharebe etmiş ise de sekbanlarının çoğunun padişaha sadık kalmayı tercih etmeleri ve Bergama'ya gelen Abdi Paşa'nın tarafına geçmeleri üzerine durumu tehlikeli görerek kaçmıştır. Veli Ağa, uğruna büyük fedakârlık yaptığı eşini öldürerek beraberindeki az sayıda adamıyla önce Kozak taraflarına ardından güvendiği Kepsut âyânı Sincanlıoğlu Süleyman Ağa'nın yanına gitmiş ancak burada da durumu tehlikeli görerek Avunya (Kalkım) taraflarına kaçmış ise de bu bölgede yanındakilerle birlikte Künahlı yolunda yakalanarak öldürülmüştür. Kendisine yardımcı olan Sincanlıoğlu Seyyid Süleyman da bu hareket sırasında cezalandırılmak korkusuyla kaçarken Mihaliç'da yakalanarak katledilmiştir. Kesik başı yanlarında bulunan muteber ve tanınmış bölükbaşılarminkiler ile birlikte 1775 Mayıs sonlarında (Evâhir-i Rebiü'l-evvel 1189/21-30.V.1775) saraya gönderilmiştir.

Belgelerde Sağancılı Veli'nin yanında kardeşleri İbrahim ve Mehmed'in de isimleri yer almaktadır. İbrahim, Soma voyvodalıği yapmaktadır ve tenkil hareketi başladığında yeni evlenmiştir⁴³. Sağancılı'nın ekibi içerisinde yer alan Yeğeni Hüseyin ve Mehmed, Kethüdası Arpacıoğlu Hacı Ali, Veli, Ahmed Bölükbaşı ve Kocabaş Ali'nin yanı sıra Hazinedarı Hüseyin'in ve Yazıcısı Küçük Halil'in isimleri de cezalandırılacaklar listesindedir. Avânesi olarak

⁴⁰ Coşar 1979; ayrıca bkz. Beyru 2000, 41.

⁴¹ Bu dönemde Anadolu valisi olan Vezir Abdi Paşa, kalabalık mâiyeti ile Anadolu'da meydana gelen zulüm olaylarının bir sebebinin teşkil etmiştir. Çeşitli eyaletlerde valiliği ve cephelerde seraskerliği bulunan vezir önemli bir iş görmemekle birlikte kendisine karşı hükümetin isyan eder düşüncesiyle takındığı tavır dolayısıyla oldukça şımarmıştır. 1787 Avusturya-Rusya Savaşı sırasında cepheden kaçmış daha sonra da vefat etmiştir. Bkz. Uzunçarşılı 1988, 611-612. Abdi Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği tahrifat (BOA., *Cevdet Dahiliye 6220*) ile ilgili farklı bir görüş için bkz. Özkaya 1981, 1408.

⁴² 13 Rebiü'l-ahir 1189 (13.VI.1775) tarihli belge için bkz. BOA., *D.BŞM.MHF. 12802*.

⁴³ BOA., *Cevdet Maliye 16889-4, 7*.

sayılan Sincanlı oğlu Süleyman ise Kepsut'ta âyân olarak bulunmaktadır. Sağancılı'nın üzerine gidildiğinde kardeşi İbrahim kaçarak Balya kazası âyânı Halil Ağa'ya sığınmış ise de Halil'in evinde 12 bölükbaşısı tarafından öldürülmüş İbrahim'in Vezir Abdi Paşa tarafından elde edilen "*ser-i maktuı*" da İstanbul'a gönderilmiştir⁴⁴. Böylelikle nüfuzu Gediz havzası boyunca Manisa'ya kadar uzanan Araboğulları hanedanının sonunu hazırlayan Sağancılı Veli'nin ortadan kaldırılması bölgenin Karaosmanoğulları'nın hâkimiyetine geçmesine zemin hazırlamıştır⁴⁵.

Sağancılı'dan Geriye Kalanlar

Sağancılı'nın cezalandırılmasının ardından kendisinin, ailesinin ve yanındakilerin sahip olduğu varlığın mirî tarafından zabtı süreci işlemeye başlamıştır⁴⁶. Bu süreçte öncelikle terekenin tespit edilmesinin ardından malların İstanbul'a gönderilmesi veya satışı, borç ve alacakların tahsil edilmesi varsa borçların ödenmesi işlemlerinin takibine geçilmiştir. Terekenin tespiti sırasında ilk olarak kolay el ve yer değiştiren nakit paraların durumu üzerinde durulmuştur. Devlet merkezine yansıyan bilgiler, kardeşi İbrahim'in yanındaki iki heybenin (sâyesâne) içerisinde "*beyaz akça ve altun olmak üzere 21.000 guruşu*" bulunduğunu haber vermektedir. Bunları kendi başına yemek düşüncesinde olan Balya Âyânı Halil Ağa'nın bölükbaşlarından Sunkur, Ahmed, Deli Mehmed ve yoldaşları mahkemeye başvurarak altınlardan hisse istemeleri üzerine Halil Ağa durumu kabul etmek zorunda kalmıştır. Kadı, ahalinin şikâyetlerine de konu edilen paranın "*beytü'l-mâle âidiyetini*" ilâmında bildirmiştir.

Bir diğer konu ise, Veli'nin Balya Âyânı Halil'in bölükbaşları tarafından öldürüldüğünde yanında âlet ve silâhlarıyla bir heybe içerisinde "*zincirli ve zeri mahbûb olmak üzere 8.000 altın*"dır. Bu altınlar da bölükbaşılar tarafından âyânları olan Halil'e teslim edilmiştir. Veli'nin mallarını "*cânib-i mirîye*" zabt etmek için gelen Kapıcıbaşıya haber verilmeyen altınların varlığı geçen zamanla duyulmuş ve "*ahali fukarasından mutâlebe olunur havfıyla*" ihbar edilmiştir. Kadı ve ahâlinin ikinci yazışmalarının konusu olan bu ihbar belki de yaşanan bir paylaşım sorununun varlığını düşündürmektedir. Kardeşi İbrahim'in

⁴⁴ BOA., *Cevdet Maliye 29186*.

⁴⁵ Karaosmanoğulları ailesi üzerine yaptığı değerli çalışmasında Yuzo Nagata, Bergama ve havalisinde bu ailenin kolunu tesis eden Hacı Ömer Ağa'nın hâkimiyeti Arapoğulları'ndan alarak 1780 yılında Bergama voyvodası olduğunu belirtmekte ancak bu geçiş sürecinde önemli bir nokta olan Sağancılı Veli'den söz etmemektedir. Bkz. Nagata 1997, 40.

⁴⁶ Bir âyânın terekesinin zabtı sürecine için örnek olarak bkz. Cezar 1977, 41-78.

yanında çıkan temessükler ise 22.285 guruş alacağına işaret etmektedir. İsim, şöhret ve yerleri belirtilmiş bu alacakların bir an önce tahsili ve hazineye teslimi için emir yazılmıştır⁴⁷.

Sağancılı Veli'nin muhallefatının kabzına Kapıcıbaşı (Ser-bevvâbîn-i Dergâh-ı Âli) el-Hac İsmail Ağa görevlendirilmiş, 10.III.1775 tarihinde Abdi Paşa, Bergama, Edremit, Ayazmend ve diğer kazaların kadıları ile Karaosmanoğlu Ahmed Ağa'ya ona yardım etmeleri için emir gönderilmiştir. İsmail Ağa'nın yaptığı zimmet tespitinde Sağancılı'nın Bergama ve çevresinde pek çok yerde değişik şahıslar elinde bulunan alacakları tespit edilmiştir. Muhallefat içerisinde dikkati çeken bir diğer nokta parası ödenerek satın alınan kalemlerdir. Buna göre; Anadolu valisi tarafından 41 deve satın alınmış, Ömer Ağa miktarı kaydedilmeyen pamuk kozaları için belirli bir para ödemiş, 299 kıyye yün ve miktarı belirtilmeyen barut ve kurşunu (ki defterde Karaosmanoğlu Ahmed Ağa'nın ödemesinin dışındaki en yüksek meblağdır), iki değirmeni, miktarı belirtilmeyen araları, Ayazmend'de Çavuş Bahçesi denilen zeytinliği onun marifetiyle satılmıştır⁴⁸. Ayrıca Ömer Ağa, Sağancılı'nın iki cariyesini satın aldığı gibi dört Arap cariyesi de Kırkağaç Voyvodası Yeğen-zâde Seyyid Ahmed Ağa'ya satılmıştır. Vezir Abdi Paşa, Sincanlıoğlu Süleyman'ın 154 koyun ve 170 keçisini teslim etmiştir. Karaosmanoğlu Hacı Ahmed Ağa ise miktarı belirtilmeyen koyun ve develer için iki defa olmak üzere ödeme yapmıştır. Yüz bin guruşa yaklaşan bu alacaklar için yeni Bergama voyvodası olan Ömer Ağa çok küçük bir kısmını tahsil ederek ödeme taahhüdünde bulunmuştur⁴⁹. Her ne kadar yazıcısı Küçük Halil'in yanında bulunan zimem defterlerinden 54.405 guruş alacağı görülmekte ise de bu paranın çoğunluğunun kendi bölükbaşılarında olduğu ve bunlar da kendisi ile birlikte öldüklerinden tahsilinin mümkün olamayacağı belirtilmektedir. Aynı durum kardeşi İbrahim'in on adet temessük ile alacağı olan 26.485 guruş için de geçerlidir⁵⁰.

⁴⁷ Balya kazasından gelen yazışmaların Defterdar Efendiye 13 N 1189 (07.XI.1775) tarihinde sunulan özetlerinde durum açıklanmaktadır. Baş Muhasebeden sorulduğunda ise oradan temessüklerin karşılığı alacağın tahsili hakkında bilgi verilmiştir. BOA., *Cevdet Maliye 29186*.

⁴⁸ Veli Ağa'nın Ayazmend'de bulunan zeytinliği ise Karaosman-zade Hacı Ahmed Ağa'ya satılması için izin istenmektedir. Defterdarın taktirine göre Sağancılı Veli, Ayazmend'de bulunan zeytinliği Armud-âbâdlı Dede Mustafa'ya beş bin guruşa satmak istediğini ancak onun dörtbin guruş verdiği ve satışın gerçekleşmediğini, üzerinde bulunan bu yerin Karaosmanoğlu Hacı Ahmed Ağa'ya satışı için ferman çıkarılmıştır. Bkz. BOA., *Cevdet Maliye 16889-4*.

⁴⁹ Bergama kadısı Ali tarafından hazırlanan evasıt-ı C 1189 (09-18.VIII.1775) tarihli defter için bkz. BOA., *D.BŞM.MHF. 12823*.

⁵⁰ BOA., *Cevdet Maliye 16889-9*.

Kepsut Voyvodası Sincanhoğlu Süleyman'ın Bigadiç taraflarında yakalanan koyun, keçi ve diğer eşyaları için Hassa Silahşörlerden Hacı Mehmed Bey, Kepsut taraflarında bulunan emvâl ve eşyasını araştırmak üzere Çukadar Şehri Mehmed Ağa görevlendirilmiştir⁵¹. Bergama'da çiftliklerde olan ürünlerin tespiti için mübaşir tarafından Hacı Hüseyin tayin edilmiştir. Sağancılı Veli Ağa'nın adamlarında olan Kepsut Voyvodası Sincanhoğlu Seyyid Süleyman'ın Bigadiç'te bulunan 470 hayvanı (330 koyun-keçi ve 140 kuzu-oğlak) ise Kapıcıbaşı İsmail Ağa'ya gönderilmiştir⁵². Tarihsiz bir dilekçe Abdi Paşa'nın çukadarı ile gönderdiği hayvanların hava muhalefeti ile zedelendiği, bir miktarının öldüğü veya kayıp olduğunu dolayısıyla Hacı İsmail Ağa'ya 329 hayvan ulaştığını bildirmektedir. Aynı yazı, bu hayvanları almaya kimsenin istekli olmadığını ve şimdilik çobana verildiklerini de belirtmektedir⁵³. Vezir Abdi Paşa'nın mübaşiri Derviş marifetiyle yazılan ve Balıkesir'e taşınan Sincanhoğlu Süleyman ile Hazine-dâr Hüseyin'in mallarına ise çoğunlukla miktar takdir edilmediği görülmektedir⁵⁴. Daha sonraki bir yazışma ise çoğunluğu zehâir nevinden olan bu eşyanın telef olmaması için mahallinde satılması için izin istemini içermektedir⁵⁵. Kocabaş Ali'nin Alaçam dağında bulunan eşyaları Abdi Paşa'nın emri ile kethüdası Osman ve Bigadiç kadısı tarafından defter edilerek Bergama'da bulunan Hacı İsmail Ağa'ya gönderilmiştir⁵⁶. Ancak o taraflarda satılmasının kârlı olmayacağı, hazırlanan defterin "*mugalâtadan ibaret olduğu*", İstanbul'a taşınmasının ise masraflı olacağı gerekçesiyle mahallinde kıymetince satılması uygun görülmektedir⁵⁷. Söz konusu mallar daha sonra Mübaşir Hacı İsmail Ağa ve Karaosmanoğlu

⁵¹ Anadolu valisi Abdi Paşa'nın 29 S 1189 (01.V.1775) tarihinde bildirdiğine göre; Balıkesir'de çalınan 10.100 guruşu tahsil etmek üzere buraya gönderilen Sadrazam Çukadarı Balıkesir ayan ve ahalisinin onbeş gün içinde ödeyeceklerini taahhüt ettikleri paranın toplanması konusunda Karasi sancağı mutasarrıfı Abdullah Paşa'ya müdahale ettiği gibi Kepsut halkını Sincanhoğlu malları için rahatsız etmektedir. Vezir durumun önüne geçilmesi için ferman talep etmektedir. Bkz. BOA., *Cevdet Maliye 16899*. Aynı dosya içerisinde Şehri Mehmed ile Balıkesir Serdârı İbrahim arasında cereyan eden anlaşmazlık ile ilgili dilekçeleri de yer almaktadır. Bkz. BOA., *Cevdet Maliye 16889-3*.

⁵² Bigadiç kadısı Elhac Abdülaziz'in 4 Safer 1189 (06.IV.1775) tarihli Çukadar Ağa'ya verdiği defter için bkz. BOA., *Cevdet Maliye 16889*.

⁵³ "*kemâl-i şiddet-i şitâ ve kesret-i bârâna tesadüf*" eden bu hayvanlarla ilgili takrir için bkz. BOA., *Cevdet Maliye 16889-3*.

⁵⁴ Kepsut Kadısı Ahmed el-Ömerî'nin mührünü taşıyan 7 S 1189 (09.V.1775) tarihli defter için bkz. BOA., *Cevdet Maliye 16889*.

⁵⁵ BOA., *Cevdet Maliye 16889-4*.

⁵⁶ Bigadiç Kadısı Hacı Abdülaziz'in mührünü taşıyan 15 S 1189 (17.IV.1775) tarihli defter için bkz. BOA., *Cevdet Maliye 16889-2*.

⁵⁷ "*Eşya-yı merkume ol havalide fûruht olunduğu suretde semeninden bir nesne hâsıl olmayacağı zâhir ve defter-i mezkûr mugalatadan ibaret olmağla*". Bkz. BOA., *Cevdet Maliye 16889-4*.

Hacı Ahmed Ağa'nın adamları tarafından İzmir'e getirilerek müzayede ile satılmıştır. 13.VI.1775'de gerçekleşen satıştan 19.836 akça elde edilmiş görünmektedir⁵⁸.

Sağancılı Veli ve kardeşleri tarafından Arab-zâde Küçük Mehmed Ağa ve Hacı İbrahim Ağa'nın çocuklarına (eytâmına) intikâl eden çiftliklerde bulunan ve Veli'nin "*cebren zabt ve ziraat ettirdiği*" Bergama'da Ortapare Mukataası içerisinde yer alan Bölücek-i kebir köyündeki iki çiftlikte 528 kile buğday ve 128 kile arpa tespit edilmiştir⁵⁹. İbrahim Ağa'nın Ilıca-i Bergama kazasındaki Tekye köyde bulunan ve Sağancılı'nın kardeşi İbrahim tarafından tasarrufa alınan çiftlikte 224 kile buğday ve 150 kile arpa mahzene alınmıştır⁶⁰. Ancak kendisi, kardeşleri ve adamlarının olduğu söylenen çiftliklerden harman vakti elde edilen ve Karaosman-zâde Hacı Ahmed Ağa tarafından "*der anbar*" edilen hububatın âdiyeti ve geleceği üzerine yazışmalar devam etmiştir. Hazırlanan defterlerde değişik çiftliklerde toplam olarak 2.434 kile buğday, 1.424 kile arpa ve 51 kile çavdar kaydedilmektedir. Arab-zâde çocuklarına âit olduğu bildirilen hububat ve hayvanların şâyet onlara âit ise verilmesi değilse mirî adına satılması emredilmektedir⁶¹.

Sağancılı'nın alacaklarının tahsili ise daha problemleri bir sorundur. Örneğin, Balıkesir'de Fart ma' Şamî kazasında Ömerköy zeametini 1189 senesinde 3.450 guruşa İstanbul'da Nallı Mescit civarında oturan Derviş'den ölmeden önce parasını ödeyerek satın almış ise de iltizam sahibi bunu bir daha satmıştır⁶². Aynı şekilde Balıkesir'de oturan İlyas Bey-zâde İbrahim Bey ve amcası Abdülkadir Bey zimmetinde bulunan 5.625 guruşun İbrahim Bey'in amcasını öldürmüş olması dolayısıyla kendisinden tahsili istenmektedir. Ayrıca

⁵⁸ "*sûk-ı sultanide bi'l-müzâyede bey' olunan*" eşyalar çeşitli kürk, kumaş giyim eşyası ile dokuma kumaşlardan oluşmaktadır. İzmir Kadısı Es-seyyid Mehmed Selim tarafından hazırlanan defter 13 Rebiü'l-ahir 1189 (13.VI.1775) tarihli defter için bkz. BOA., *D.BŞM.MHF. 12802*.

⁵⁹ Bergama Kadısı Ali tarafından yazılan 20 Receb 1189 (16.IX.1775) tarihli arz için bkz. BOA., *D.BŞM.MHF. 58/32*.

⁶⁰ Ilıca-i Bergama Kadısı Hafız Ali tarafından yazılan 12 Receb 1189 (08.IX.1775) tarihli arz için bkz. BOA., *D.BŞM.MHF. 58/28*.

⁶¹ BOA., *Cevdet Maliye 16889-4*.

⁶² BOA., *Cevdet Maliye 16889-7*. Adı geçen Derviş'in küçük olması dolayısıyla Hocası Seyyid Mehmed Emin Efendi başlangıçta zeametini 3.000 guruşa verildiğini bildirmiş hazine 450 guruşu mahallinden istemiş ise de Sağancılı'nın hazinedarı aksini söylemiştir. Hoca tekrar sorgulandığında iltizamın eskiden beri 3.000 guruşa verildiğini fazla para alınmadığını bildirerek Bayburdî Mustafa Ağa ve eski Tersane Emîni Mustafa Efendi'yi şahit göstermiştir. 26 R 1189 (26.VI.1775) tarihli arz ve 11 CA 1189 (10.VII.1775) tarihli telhis için bkz. BOA., *Cevdet Maliye 17084*.

İbrahim'in Fatma Sultan tevliyeti için Sağancılı'nın iltimas ederek harcadığı 6.000 guruşun kalan 5.000 guruşunun borç senedini Balıkesir'de öldürülerek kellesi İstanbul'a gönderilen Küçük Yazıcı Halil'in üzerindeyken İbrahim Bey'in eline geçirerek yırttığı belirtilmektedir⁶³. 10 Şevval 1189 (04.XII.1775) tarihli Manisa şer'îye sicillerine yansıyan bir konu da Sağancılı Veli'nin Kündeşli Aşireti Reisi Gündüz Bey'den alacağı olan 1.000 guruşun tahsili ile ilgilidir. Saruhan Sancağı mütesellimi "*Ser-bevvabîn-i Dergâh-ı Âli*" Karaosman-zâde Hacı Ahmed Ağa eliyle tahsil edilecek meblağa sadr-ı âli çukadarlarından İbrahim Ağa mübaşir tâyin edilmiştir. Ancak aşiret reisi bu borcu inkâr etmektedir⁶⁴.

Hacı İsmail Ağa tarafından İstanbul'a gönderilen dilekçeler Sağancılı Veli'den arta kalanların kolay temizlenemediğini göstermektedir. Öncelikle Vezir Abdi Paşa Kütahya'ya dönmüş, Karaosmanoğlu Hacı Ahmed Ağa'nın ise kayıtsız kalacağı anlaşılmıştır. Bu gerekçe ile mübaşir kendisine "*istiklâl emr-i şerîfi*" verilmesini istemektedir ki bunun yazılması için de emir çıkmıştır⁶⁵. Yazışmalar "*gazab-ı ateş-bâr-ı hüsrevâne zuhura geleceği*", ihmali görülenlerin "*enva '-ı 'ukubat-ı şedîde ile muâteb*" olacakları tehditleri ile devam etmektedir. Ancak görülen odur ki istenilen sonuç alınmamaktadır⁶⁶.

Mübâşir Hacı İsmail Ağa tarafından tahsil edilen 5.920 guruşun yarısı züyuftur. Paralar mübaşirin oğlu Abdülkadir ile İzmir'den poliçe edilerek temessükleri İstanbul'a gönderilmiş ise de evrakların içerisinden senetler çıkmamıştır⁶⁷. Takip eden yazışmalar toplanan paranın poliçesinin gönderilmesi için devam etmektedir. Bütün bu çalışmalar sonucunda Mübâşir İsmail Ağa'nın 92.663 guruş tahsil ettiği ve bu paranın 81.200 guruşunu hazineye teslim ettiği anlaşılmaktadır. Sağancılı Veli, Bursa kalemî hazinesine bağlı Bergama ve tevabii cizyesini uhdesinde bulunduran Bursa Cizyedârı Mehmed Said Ağa'dan iltizama almış ve bu işlemde kalan 1.300 guruş borcu Hacı İsmail Ağa'dan tahsil edilmiştir. Kalan 11.300 guruş içerisinden Bursa cizyedârına ödenen 1.300 guruş tenzil edilmiştir. Mübaşir Hacı İsmail Ağa, yol masrafı ile altı-yedi ay Bergama'da ikâmeti dolayısıyla 5.837 guruş tutan masraflarının emsallerinde olduğu tahsilâtından düşülmesini istemektedir. Hazineye 4.000 guruş teslim

⁶³ BOA., *Cevdet Maliye 16889-7*.

⁶⁴ 10 Şevval 1189 (04.XII.1775) tarihli Manisa kadısı arzı için bkz. M. Çağatay Uluçay, *a.g.e.*, s. 217.

⁶⁵ BOA., *Cevdet Maliye 16889-4, 9*.

⁶⁶ BOA., *Cevdet Maliye 16889-7*.

⁶⁷ "...evrakı derununda bolîçe temessükü zuhur etmemeye mübaşir-i mümaileyhin oğlu merkûmdan sûal olundukda sehven mahallinde kalmış deyü takrir etmekle..." bkz. BOA., *Cevdet Maliye 16889-4*.

edilmesi telhis edilmiştir⁶⁸. Sonuçta Bergama Voyvodasının ve diğer kişilerin ödemesi gereken 19.031 akça ile İsmail Ağa'ya çıkarılan 4.000 guruşun ödenmesi kararı ile 16.XI.1775 tarihinde mesele hallolunmuş görünmektedir⁶⁹.

Sonuç

XVII. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı Devleti taşra idaresinde olduğu kadar iktisadî ve askerî açıdan da önemli bir müessese haline gelen âyânlık, âyânların devletin içinde bulunduğu durumdan, merkezî otoritenin taşradaki zaafından ve teşvikinden yararlanarak güç ve iktidar sağlamaları sonucunda gelişmiş, Osmanlı Anadolu ve Rumeli'sinde oldukça yaygın bir duruma gelmiştir. Devletin, ortaya çıkışını sıkıntılara pratik bir çözüm olarak desteklediği anlaşılan oluşum daha sonra önü alınamaz yeni gelişmelerin hazırlayıcısı olmuştur. XVIII. yüzyılda ülkenin diğer yerlerinde olduğu gibi Batı Anadolu'da da kendisini gösteren gelişim, bölgenin iktisadî faaliyetler açısından dikkat çeken merkezlerinde yoğunlaşmıştır. Güç ve nüfuz elde ederek devlete ortak olmak isteyen bu kişilerin sonları, bu dönemde zaafından yararlanarak tavır aldıkları devletin gücünün ve aslında iyi bir satranç oyuncusu olduğunun tespit edilmesi ile son bulmuştur. Batı Anadolu'da, Avrupa merkezli gelişen ticarî hamleler ile de doğrudan ilgili olan âyânların varlığı, onları hammadde kaynağı olarak düşünülen Osmanlı ülkesinde temasa geçilmesi ve kullanılması gereken bir aracı durumuna getirmiştir.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Bergama merkezli bir gelişimin baş aktörü olan Sağancılı Veli, belki bir gönül ilişkisinin peşinden, belki de devrinin doğası gereği çıkamayacağı bir yola girmiş, yaptıkları devlet ve Batı Anadolu'nun güç odakları tarafından hoş karşılanmamıştır. Âyânlıktan düşeni yemenin âyân kanunu olduğu devrin şartları içerisinde daha başka örneklerinde de görüleceği bir biçimde Sağancılı'nın cezalandırılması da farklı olmamıştır. Bu noktada, kendisi ve yakınlarından geriye kalanların tasfiyesi için yürütülen müsâdere işlemlerinin süreci ve sonucu devletin pek de kazançlı çıkmadığını ortaya koymuştur.

⁶⁸ 5 N 1189 (30.X.1775) tarihli Hacı İsmail Ağa arzı ve Mehmed Said Efendi'nin oğlu Ebu Said Efendi'nin verdiği tahvil için bkz. BOA., *Cevdet Maliye 29950*.

⁶⁹ Mübâşir masrafları için Bolu Voyvodası Yusuf Bey'in muhalefatına memur Kapıcıbaşı Hasan Bey'in tahsil ettiği 11.317,5 guruş muhalefattan 2.608 guruş masraf düşüldüğü Başmuhasebe ve sergi defterlerinden emsâl olarak gösterilmektedir. 22 CA 1189 (16.XI.1775) tarihli telhis mucebi için bkz. BOA., *Cevdet Maliye 29950-2*.

EKLER

TABLO I: SAĞANCILI VELİ'NİN MUHALLEFÂT MUHÂSEBESİ

	Tutar/Guruş
Mübaşir İsmail Ağa'nın tahsilatı	92.663
Hazineye teslim edilen	81.200
Kalan	11.463
Bursa Cizyedârına ödenen	1.300
İsmail Ağa'nın masrafı	5.837
Bergama Voyvodası Hacı Ömer Ağa'nın zimmetinde kalan	6.164
Diğer kişilerin zimmetinde kalan	12.867
Mübaşirin zimmetinde kalan	4.000

TABLO II: SAĞANCILI TARAFINDAN ZABT EDİLEN ÇİFTLİKLER VE GELİRLERİ⁷⁰

Çiftlik	Bulunduğu Yer	Tasarrufu Eden	Ekili Arazi/Dönüm	Ürün/Kile	Hayvan ve diğer
Sazköy	Boryacık	Kardeşi Mehmed	170 buğday, 70 arpa	336 buğday, 246 arpa	3 camus inek, 3 çift camus öküz, 4 çift karasığır öküzü, 3 karasığır ineği, 10 dana, 2 merkep, 1 araba
Hamzakocalı	Boryacık	Yeğeni Hüseyin	140 buğday, 40 arpa	122 buğday, 126 arpa	1 çift camus öküzü, 4 çift karasığır öküzü, 1 camus öküzü, 4 karasığır ineği, 4 dana, 1 merkep, 1 yağhane, 1 ekmekçi fırını
Hacı	Soma (Tarhala)	Kethüdası Arpacı Hacı Ali	200 buğday, 110 arpa	218 buğday, 160 arpa, 36 çavdar	-
Büyük	Bölucek-i kebir	Kendisi	80 buğday, 40 arpa	190 buğday, 86 arpa	-
Tekyeköy	Ilıca-i Bergama	Kardeşi İbrahim	145 buğday, 100 arpa, 10 yulaf	224 buğday, 150 arpa	-
Şücaeddin	Boryacık	Kendisi	60 buğday, 40 arpa	180 buğday, 88 arpa	1 karasığır ineği, 1 eski araba
Orta Mandıra	Boryacık	Kendisi	145 buğday, 60 arpa, 12 yulaf, 6 çavdar	553 buğday, 190 arpa	1 çift camus, 2 camus ineği, 1 çift koşum camusu, 2 çift karasığır öküzü,

⁷⁰ BOA., *Cevdet Maliye 16889-5*. Nevahi-i Bergama kadısı Ebubekir tarafından hazırlanan evahir-i Receb 1189 (17-26.IX.1775) tarihli Arabzâde Küçük Mehmed ve İbrahim Ağaların Nevâhi-i Bergama kazasındaki çiftliklerinden elde edilerek dermahzen edilen 1.682 kile buğday, 1.116 kile arpa, 51 kile çavdar defteri için bkz. BOA., *D.BŞM.MHF. 58/39*. 20 Receb 1189 (16.IX.1775) tarihinde Bergama kadısı Ali tarafından Bergama kazasında bulunan çiftliklerden elde edilen 528 kile buğday ve 158 kile arpanın defteri için bkz. BOA., *D.BŞM.MHF. 58/33*.

Vehbi Günay

					5 buzağılı karasığır, 10 dana, 3 araba
İsa Kethüda	Bergama yakınında	Kendisi	80 buğday, 30 arpa	338 buğday, 72 arpa	6 çift öküz (kayıp), 2 kakak, 1 boz araba
Ahladlı	Ayazmend	Bölükbaşı Deli Ahmed	155 buğday, 40 arpa, 10 çavdar	-	-
Boğazhisar	Ayazmend	Bölükbaşı Ahmed	225 buğday, 95 arpa, 20 çavdar, 5 bakla	-	-
-	Sağancı köyü	Yeğeni Mehmed	Vakt-i harmanda zabt olunacak	263 buğday, 306 arpa, 15 çavdar	-
Toplam				2.434 kile buğday, 1.424 kile arpa, 51 kile çavdar	

BİBLİYOGRAFYA

A. Arşiv Belgeleri (BOA.,)

MD (Mühimme Defteri) 119, 106.

Cevdet Tasnifi

Dahiliye 258; 11313; 12734.

Zaptiye 3666.

Maliye 18630; 16889; 16889-2; 16889-3; 16889-4; 16889-5; 16889-7; 16889-9;
17084; 29950-2.

Ali Emirî Tasnifi

SMST III 1708; 3644; 4188.

Bâb-1 Defteri Başmuhasebe Kalemî Muhallefât Halifesi

D.BŞM.MHF., 58/28; 58/32; 58/33; 58/39; 12802.

B. Basılı Eserler

Ahmet Cevdet 1309, Ahmet Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, C. II, İkinci Baskı Dersaadet.

Akdağ 1974, Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, VIII-XII (1970-1974), 51-61.

Aktepe 1956, Münir Aktepe, "1727-1728 İzmir İsyanına Dair Bazı Vesikalar", *İ.Ü. Ed. Fak Tarih Dergisi*, XI-XII, 71-98.

Aktepe 1960, Münir Aktepe, "Başvekâlet Arşivindeki Vesikalara Nazaran İzmir İsyanı (1727-1728)", *V. Türk Tarih Kongresi Ankara 12-17 Nisan 1956 Kongreye Sunulan Zabıtlar*, Ankara, 674-681.

Aktepe 1971, Münir Aktepe, "İzmir Hanları ve Çarşıları Hakkında Ön Bilgi", *İ.Ü. Ed. Fak Tarih Dergisi*, XXV, 107-110.

- Bayatlı 1957, Osman Bayatlı, *Bergama'da Yakın Tarih Olayları-XVIII.-XIX. Yüzyıl*, 2. Baskı, Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi, İzmir.
- Beyru 2000, Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Bowen 1960, H. Bowen, "A'yân", *E.I.*, I, Leiden-London, 778.
- Cezar 1965, Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Leventler*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yay., İstanbul.
- Cezar 1977, Yavuz Cezar, "Bir Âyanın Muhallefatı-Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail Oğlu Hüseyin (Müsadere Olayı ve Terekenin İncelenmesi)", *Belleten*, XLI/161, 41-78.
- Cezar 1986, Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Çoşar 1979, Ömer Sami Coşar, "Fransa'nın İzmir Dosyası", *Yeni Asır*, 1979, Dizi No. 2.
- Çulcu 2000, Murat Çulcu, *Spekülatif Marjinal Tarih Tezleri*, İstanbul.
- Emecen 1992, Feridun Emecen, "Bergama", *TDVİA.*, V, İstanbul, 492-495.
- Ergenç 1982, Özer Ergenç, "Osmanlı Klâsik Dönemindeki 'Eşraf ve A'yan' Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, III, 106 .
- Eriş 1990, Eyüp Eriş, *Bergama Uygarlık Tarihi*, 2. Baskı Bergama Bel. Yay., İzmir.
- Goffman 2003, Daniel Goffman, "İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, E. Eldem-D. Goffman-B. Masters, Çev. S. Yalçın, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 88-151.
- Hezarfen 2002, Ahmet Hezarfen, *Rumeli ve Anadolu Âyan ve Eşkiyası Osmanlı Arşiv Belgeleri*, Kaynak Yay., İstanbul.
- İnalcık 1993, Halil İnalcık, "Çiftlik", *TDVİA.*, VIII, İstanbul, 313-314.
- İnalcık 1998, Halil İnalcık, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Ç. Keyder-F. Tabak, Çev. Z. Altok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 17-35.

- Köprülü-Uzunçarşılı 1979, M. Fuad Köprülü-İ Hakkı Uzunçarşılı, "Âyân, *İ. A.*, II, İstanbul, 40-42.
- Mert 1991, Özcan Mert, "Âyan", *TDVİA.*, IV, İstanbul, 195-198.
- Mutaftçieva 1977, V. P. Mutaftçieva, "XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi", Çev. B. Kodaman, *Tarih Dergisi*, XXXI, 163-182.
- Nagata 1982, Yuzo Nagata, *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*, Tokyo.
- Nagata 1997, Yuzo Nagata, *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara.
- Özkaya 1965, Yücel Özkaya, "Anadolu'daki Yeniçerilerin Düzensizliği İle İlgili Belgeler ve İzmir'de Yeniçeriliğin Kaldırılması Hakkında Bir Belge", *A.Ü. DTCFD.*, XXIII/1-2, 75-90.
- Özkaya 1966, Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Âyânlık İddi'aları", *A.Ü. DTCFD.*, XXIV, 195-231.
- Özkaya 1970, Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Mütessesimlik Müessesesi", *A.Ü. DTCFD.*, XXVIII/3-4, 369-390.
- Özkaya 1974, Yücel Özkaya, "XVIII inci Yüzyılda Çıkarılan Adalet-nâmelere Göre Türkiye'nin İç Durumu", *Belleten*, XXXVIII/151, 445-491.
- Özkaya 1977, Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Âyânlık*, A.Ü. DTCF. Yay., Ankara.
- Özkaya 1978, Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirışleri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu", *Belleten*, XLII/168, 667-723.
- Özkaya 1981, Yücel Özkaya, "Rumeli'de Âyânlık İle İlgili Bazı Bilgiler", *VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 11-15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler*, II, Ankara, 1407-1416.
- Özkaya 1983, Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyânları (1791-1808)*, A.Ü. DTCF. Yay., Ankara.
- Özkaya 1985, Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara.

- Özkaya 2002, Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Taşra Yönetimine Genel Bir Bakış", *Türkler*, XIII, Haz. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 699-709.
- Panzac 1997, Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, Çev. S. Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Su 1938, Kâmil Su, "Sağancılı Veli", *Kaynak*, S. 62 (19 Mart 1938), 371-372.
- Uluçay 1955, M. Çağatay Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, CHP Manisa Halkevi Yay., İstanbul.
- Uluçay 1968, Çağatay Uluçay, *Atçalı Kel Mehmed*, İstanbul.
- Uzunçarşılı 1988, İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/I, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Ülker 1974, Necmi Ülker, *The Rise of Izmir, 1688-1740*, Basılmamış Doktora Tezi, The University of Michigan.
- Ülker 1994, Necmi Ülker, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi I Ticaret Tarihi Araştırmaları*, Akademi Kitabevi Yay., İzmir.
- Ülker 1997, Necmi Ülker, "İzmir Şehir Hayatını Tehdit Eden Kanun Dışı Eylemler, 1688-1740", *Tarih Enstitüsü Dergisi Prof.Dr. M. Münir Aktepe'ye Armağan*, XV (1995-1997), 145-166.
- Veinstein 1976, Gilles Veinstein, "Ayan' de la région d'Izmir et Commerce du Levant (deuxième moitié du XVIIIe Siècle)", *Etudes Balkaniques*, XII, 71-83.
- Veinstein 1998, Gilles Veinstein, "Çiftlik Tartışması Üzerine", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Ç. Keyder-F. Tabak, Çev. Z. Altok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 36-56.